

УДК 343.979

МІХЕСВА ОКСАНА,

*доктор історичних наук, доцент, професор кафедри соціології управління
Донецького державного університету управління*

НОВАЦІЇ У ВИЗНАЧЕННІ ЗЛОЧИННИХ ПРОЯВІВ У РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ ЗА УМОВ ЛІБЕРАЛІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА ХРУЩОВСЬКОЇ ДОБИ

У статті розглянуті особливості злочинного світу часів хрущовської "відлиги", зосереджено увагу на злочинах, що активізувалися в зазначений час. Виявлені суб'єктивні та об'єктивні чинники, що впливали на показники криміналізації та судимості населення радянської країни. Показано взаємозв'язок між державно-політичними заходами та змінами в кримінальній статистиці. Виявлено, що два піки злочинності - у 1957-58 рр. і 1961 р. відповідають різним етапам у каральній політиці держави і характеризують спочатку лібералізацію сталінської каральної системи, потім - повернення до жорстких методів.

Ключові слова: радянська Україна; злочини; хрущовська відлига; каральна система.

Постановка проблеми. Лібералізація суспільства за часів хрущовської "відлиги" поновила суспільну рефлексію щодо "норми" та "відхилення". Останні виявилися не такими очевидними та зрозумілими загалом, якими були за часів сталінізації країни. Офіційна критика попередньої системи володарювання країною, пом'якшення кримінальної та політичної репресії, відмова від криміналізації незначних форм відхилення від норми, амністії (як політичні, так і кримінальні), перегляд самої сутності роботи органів, залучених до викорінювання асоціальних явищ, - усе це стало частиною як загальних змін у країні, так і специфічних перетворень у системі правових взаємовідносин між владою та населенням держави.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Період хрущовської "відлиги" привертає увагу дослідників як досвід реформування радянського суспільства. Суспільні зміни не оминули й кримінального світу. Однак історичне бачення означених проблем і надалі залишається недостатньо представленим у науковому дискурсі. У російській історіографії на рівні монографічних видань правове бачення проблеми на фаховому рівні представлене в працях В. В. Лунєєва, історичні аспекти злочинності в контексті тогочасного розвитку держави висвітлює А. В. Пижиков. Крізь призму історії повсякденності означених проблем торкається відома російська дослідниця Н. Б. Лебіна. В українській історіографії вивченню цих проблем присвятили свої праці П. П. Михайленко, Я. Ю. Кондратьєв. Процеси боротьби зі злочинністю в Донбасі в означений час висвітлював А. А. Абдуллін. Доволі цікавим є й західний погляд на проблему, зокрема праця В. Чалідзе. Маємо також і низку цікавих історичних розвідок на рівні журнальних публікацій таких авторів, як Г. Ф. Хохряков, у фокусі уваги якого опинилася організована злочинність, С. В. Богданов, що висвітлює специфіку потрактування економічних злочинів у період хрущовської "відлиги", а також особливості репресії стосовно цього виду злочинів, а також Д. Краснов, що розглядає молодіжну злочинність у зв'язку з проблемою алкоголізації населення.

Метою роботи є з'ясування об'єктивних та суб'єктивних чинників актуалізації певних видів асоціальної поведінки за умов хрущовської "відлиги".

Виклад основного матеріалу. Статистика злочинності кінця 1950-х рр. демонструвала невинне зростання показників. За влучним висловом відомого російського юриста В. В. Лунєєва, "...у другій половині 50-х рр. кримінальна злочинність у СРСР почала змінюватися не за "нашими", а загальносвітовими законами, відкритими ще К. Марксом, тобто почала зростати швидше, ніж чисельність населення" [1]. Однак уже від початку 1960-х рр. "наші" закони знов починають чинити значний вплив на статистику.

У цей час спостерігаємо коливання показників криміналізації та судимості залежно від цілої низки чинників, а саме: непродуманих та недиференційованих амністій (перша з яких була виголошена вже 27 березня 1953 р.; у цілому в СРСР до кінця серпня було звільнено 1 032 000 осіб [2]), експериментів із залученням до боротьби зі злочинністю організованих представників суспільства (трудовах колективів, домових комітетів, громадських активістів тощо), ідеологічних втручань (приміром, замовчування реального стану справ з метою демонстрації "переваг соціалістичного способу буття" або зниження кількості судимостей за рахунок декриміналізації певних порушень та передавання винних на колективний розгляд та осуд).

Специфічність тогочасної статистики (яка скоріше демонструвала "точки" змін у кримінальній політиці, кримінальному законодавстві, судовій та реєстраційній практиці тощо, ніж природні коливання злочинності) зумовлює звернення скоріше не до цифрового матеріалу, а до з'ясування сутності тих чи інших кримінальних проявів у поєднанні з практикою їх подолання.

Від початку 1960-х рр. статистична звітність демонструвала зростання показників *господарської та економічної злочинності*. Ішлося переважно про розкрадання, фальшивомонетництво, шабарацтво та спекуляцію. Більше того, у цей час з'являється орга-

нізована злочинність (переважно у вигляді діяльності "цеховиків"), що була новою формою взаємодії підпільних підприємців, радянського чиновництва, представників криміналу та пересічних людей, які погоджувалися працювати на "підпільників".

Організована злочинність заслуговує на особливу увагу, оскільки вона не тільки утворювала альтернативний світ приватновласницької діяльності й заповнювала прогалини в масовому попиті на товари та послуги, які нездатні була надати держава, а й формувала нові соціальні практики й світобачення в певній частині радянських людей, включених у ці стосунки [3].

Термін "цеховики" є не випадковим. Для виробництва товарів широкого споживання потрібним було відповідне устаткування. Тож для організації підпільного виробництва треба було використовувати державні промислові площі та необхідне устаткування. Відповідно, підпільний підприємець мусив узгоджувати свою діяльність із керівником виробництва, із чиновником та правоохоронцем, що відповідали за безпеку підпільного приватного виробництва та невтручання в його діяльність. Для масового виробництва якогось товару необхідно було винайняти кваліфікованих працівників (що й відбувалося за рахунок переведення їх на позадержавне виробництво із підвищенням заробітної плати). Для вирішення питань закупівель, збуту, охорони тощо до такої діяльності долучалися й люди, що мали кримінальне минуле. У такий спосіб утворювалися угруповання людей, що представляли різні верстви радянського суспільства, але ставали пов'язаними між собою спільною діяльністю, що трактувалася в законі як злочинна. Формувалася група осіб, пов'язана обіцянкою мовчання. Більше того, представники правоохоронних структур та/або місцевої влади не лише забезпечували "коридор легальності" для таких тінювих приватників, а й створювали умови жорсткого дотримання законів для всіх інших, хто так само хотів би зайнятися аналогічною діяльністю, у такий спосіб роблячи підпільне підприємство "радянським" за його сутністю, що діяло за умов відсутності будь-якої конкуренції. Так народжувався світ радянських підприємців-монополістів, економічна та соціальна ніші яких прямо залежали від тих, хто "покривав" їхню діяльність [4].

Означене явище певною мірою ставало наслідком розчарування населення в перевагах соціалістичної економіки та зневіри в обіцяну швидку побудову комуністичного суспільства. Недостатня увага до розвитку легкої промисловості, її значне відставання від запитів та очікувань населення, заборона на деякі промисли (вироблення продуктів харчування, конвертів, пакетів, дзеркал, калош, виробів із хутра тощо [5]) так чи інакше провокувала в радянських людей побудову стратегії збагачення за рахунок приватної компенсації державного дефіциту.

До речі, державні структури добре усвідомлювали те, що подолати тотальний дефіцит товарів та послуг держава не в змозі. Це усвідомлення яскраво дається взнаки у різноманітних виданнях для "домогосподарок" та "домашніх майстрів", націлених на заохочення самообслуговування та сімейного виробництва. Справжня домогосподарка повинна була обов'язково вміти шити, перешивати, художньо латати будь-які предмети одягу, в'язати, готувати та консервувати тощо, від чоловіків очікувалося виготовлення взуття, меблів [6] (останнє ставало особливо затребуваним чоловічим обов'язком за умов переходу від просторих "сталінок" до дрібногабаритних "хрущо-

вок" - колишні меблі просто не вміщувалися в нові квартири, а нових меблів у необхідній кількості за умов швидкого будівництва та стрімкого зростання попиту виготовляти не встигали) [7]. Тож фактично, держава очікувала, що населення самотужки впровадиться із проблемою нестачі на всіх цілому кола предметів споживання та послуг. На цьому тлі обов'язково мусили з'явитися ті, хто вмів щось робити краще за інших та здатен був запропонувати свої послуги. І якщо означені моменти виявлялися майже неконтрольованими на побутовому рівні, то на рівні підпільних "цехів" вони вимагали доброї організації й не могли бути непомітними як для суспільства, так і для представників правоохоронних структур.

Ще однією складовою економічної злочинності другої половини 1950-х - початку 1960-х рр. були *розкрадання та розтрати* соціалістичного майна, що чинилися посадовими особами. Зростання показників по цьому виду злочинів було зумовлено не лише природним поширенням явища, а й підвищеною увагою до подібних фактів позазаконної діяльності посадовців. Чималу роль в ініціації подібних кампаній відіграв М. С. Хрущов, який закликав не лише до підвищеної уваги до цих ганебних явищ, а й виступав за значне посилення репресій проти розкрадань, спекуляції, хабарництва, валютних операцій тощо. Найбільші показники розкриття випадків посадових розкрадань припали на 1961-1963 рр., що, правда, це підвищення було зумовлено не тільки поширенням цього виду порушень, а й низкою кампаній, націлених на посилення боротьби з економічними злочинами.

Специфічними рисами тогочасних розкрадань були їхня організованість та систематичність. Організований характер зумовлювався складністю розкрадання чи розтрати, необхідністю вдаватися при цьому до фальсифікацій, підробки документів бухгалтерської звітності, що поєднувалися із намаганням оформити злочинну діяльність як законну. Розкрадачі виявляли значний господарський досвід та здатність до конспірації. Через складність махінацій та організованість дій такі злочини не одразу розкривалися, забезпечуючи тим самим можливість злочинцям повторювати вдалий сценарій розкрадання чи розтрати.

У радянському законодавстві чітко простежувалася презумпція примату інтересів держави над інтересами особи. Розкрадання соціалістичної власності визнавалося як більший злочин, ніж викрадення індивідуального майна. Натомість у суспільстві закріплювалося майже дзеркальне ставлення до власності - розкрадання соціалістичної власності звичайною людиною розглядалося як щось цілком нормальне (що виправдовувалося дефіцитом, "держава не додає мені - тож я візьму сам у держави", "від держави не убуде" й т.ін.), а от замах на індивідуальну власність засуджувався суспільною свідомістю. Ще однією цікавою рисою таких систематичних та дрібних розкрадань "соціалістичної власності" на робочих місцях було викрадення "на майбутнє" ("може, мені знадобиться, а вдома такого нема") [8].

Попри ліберальні промови М. С. Хрущова, було б хибним трактувати кримінальну політику за часів його керівництва державою як ліберальну, особливо стосовно економічної злочинності. За розкрадання в особливо значних розмірах у кримінальному законодавстві того часу було передбачено такі заходи соціального захисту, як позбавлення волі від 8 до 15 років із конфіскацією майна або смертна кара.

Від початку 1960-х рр. значною мірою посилюються репресії стосовно "валютників", розкрадачів державного майна тощо. Одна зі справ "валютників" 1960-х рр. набула міжнародного розголосу та створила прецедент у радянському судочинстві - ситуацію, коли закон отримав зворотну силу. У травні 1961 р. були розкриті значні валютні злочини, звинувачені отримали різні строки ув'язнення, найбільшим серед яких був термін 15 років. Під час суду винуватці поводитися зневажливо та розв'язно, що не могло пройти непоміченим, особливо з урахуванням міжнародного резонансу справи. М. С. Хрущов наполегливо вимагав більшого покарання "валютників", що призвело до видання Наказу від 1 липня 1961 р. про застосування смертної кари до подібних злочинів. Генеральним прокурором СРСР було подано касаційний протест на м'якість винесеного вироку, і Верховний суд СРСР, повторно розглянувши справу, засудив звинувачених до смертної кари [9].

Ця справа "валютників" "відкрила" серію гучних судових процесів, що стосувалися передусім злочинів економічного плану та закінчилися для звинувачених вищою мірою покарання. На лавах підсудних опинялися валютники, розкрадачі державного майна, організатори підпільних цехів тощо.

Значною проблемою ставала і спекуляція, що, природно, виникала там, де бракувало товарів широкого споживання. Формувалися практики придбання товару із "чорного ходу", починали цінуватися здібності "дістати щось з-під землі, з-під поли" й т. ін. Однак загальна політика боротьби зі спекуляцією була націлена не на задоволення потреб населення в товарах, а на майже повну ліквідацію того, що носило певною мірою комерційний характер - кустарне виробництво, продаж товарів по ринках тощо.

З'явилися й нові нюанси у сфері *майнових злочинів*, які протягом ХХ ст. були безсумнівними лідерами в загальній структурі злочинності. Чималий вплив на кримінальну ситуацію чинили гучні заяви керівництва країни щодо побудови комунізму і, відповідно, відмирання держави як апарату насильства та контролю за населенням. У контексті подібних заяв утілювалися в життя експериментальні проекти з державної торгівлі за принципом самообслуговування - без продавців. Покупець міг обрати потрібний товар, підійти до відповідного місця для розрахунків, залишити плату за товар, відрахувавши собі здачу. Певною мірою такі проекти формували культуру самообслуговування, чесність та відповідальність, що ставали реакцією на продемонстровану довіру. Однак у цілому така практика доволі скоро виявилася нежиттєздатною через значне підвищення *крадіжок* із магазинів та точок харчування (їдалень, кав'ярень), що працювати за принципом самообслуговування.

Відбулися значні зміни й у середовищі *зłodіїв-професіоналів*. Масштабна кампанія щодо знищення самої структури зłodійського світу розпочалася ще за сталінських часів. Велась вона переважно між представниками зłodійської системи та тими, хто не входив до неї та порушував основні закони існування цього світу (у першу чергу погоджувався працювати або згоджувався на співпрацю з представниками влади, правоохоронних органів, керівництва таборів тощо).

Включення або виключення зі зłodійської системи було ритуалізованим. Треба було здійснити низку дій та пройти через випробування (що були варіативними залежно від місця відсидки) для того,

щоб набути того чи іншого статусу. Інтенсивний конфлікт між цими двома силами в'язнів штучно підтримувався та підігрівався. Розрахунок був простий - злочинці мусять знищити один одного самі. Запеклі бої, що розгорталися в місцях позбавлення волі, та їх результати дозволили вже наприкінці 1950-х рр. заявити про зруйнування системи "зłodіїв у законі". Однак це було очевидним перебільшенням успішності боротьби із "законниками". Дійсно, певною мірою вдалося досягти кількісного скорочення зłodійської частини злочинного світу, підірвати сам інститут "зłodіїв у законі", знизити рівень "кримінальної романтики", однак і тут взяло верх бажання влади продемонструвати переваги соціалізму за рахунок виголошення перемоги над зłodійським світом.

Офіційне визнання знищення інституту "зłodіїв у законі", виключення з нормативних актів Міністерства внутрішніх справ таких понять як "кримінально-злочинні формування", "кримінально-бандитський елемент", "зłodійські угруповання", "зłodій у законі" тощо [10], перекваліфікація скоєних ними злочинів на менш значущі з пом'якшеною репресією або ж узагалі передавання їхніх справ на розгляд товариських судів - усе це призвело до своєрідного відходу зłodійської організації в підпілля, вибудовування нею інституцій, аналогічних державним, що керували злочинним світом.

У полі уваги правоохоронців та суспільства 1960-х рр. опинилася й нова категорія порушників - так звані *"соціальні паразити"*. Через панування ідеологічного твердження про несумісність злочинності та соціалістичного (і тим більше комуністичного) ладу коріння злочинності другої половини 1950-х - початку 1960-х рр. схильні були шукати не в об'єктивних причинах, а в індивідуальних особливостях певних осіб, що не вписувалися в радянське суспільство, які заражені ворожою ідеологією, не схильні до чесної праці та шукають специфічного заробітку, відпочинку.

Уже на кінець 1950-х рр. спекулянти, ледарі, "паразити" та "дармоїди" стали предметом пильної уваги суспільства, відповідних структур та об'єктом висміювання. Майже в кожному номері українського гумористичного журналу "Перець" у фейлетонах та карикатурах висміювалися ситуації та особи, поведінка яких не вписувалася в радянську дійсність. Чималу роль у цій боротьбі відігравали паспортні апарати міліції, що займалися питаннями обліку та реєстрації населення, контролювали питання працевлаштування й брали участь у виробленні заходів проти "соціальних паразитів".

4 травня 1961 р. Президія Верховної Ради СРСР прийняла Указ "Про посилення боротьби з особами, що ухиляються від суспільно корисної праці та ведуть антисуспільний паразитичний спосіб життя". Кампанія боротьби з "дармоїдами" була націлена на виявлення осіб, що ніде не вчилися та не працювали. Джерелами існування для подібних осіб здебільшого були надходження від батьків, дрібні крадіжки та шахрайства, а також використання комерційних можливостей наявного майна (наприклад, в Україні - це здавання в найм за гроші кімнат на узбережжі Азовського чи Чорного морів) тощо. У жіночому варіанті до означених джерел збагачення додавалася ще проституція.

Активне залучення соціуму до кампанії боротьби із соціальними паразитами здійснювалося в тому числі через засоби масової інформації, що транслювали бажану модель ставлення до цієї категорії

населення, наочним антиприкладом виховуючи інших. В іронічній формі, з публікаціями на всю республіку фотографій, оприлюдненням імен та прізвищ описувалися "дармоїди" з різних куточків України.

Соціальний паразитизм часто пов'язувався із розгульним способом життя, а значить, вживанням спиртних напоїв. За даними офіційної статистики, у стані алкогольного збудження вчинювалося в середньому до 40 % від усіх зафіксованих у СРСР злочинів (наприклад, до 90 % хуліганств та до 70 % навмисних убивств [11] та зґвалтувань чинилися в стані алкогольного сп'яніння).

Саме в 1960-ті роки здійснюються владні кроки, що демонстрували усвідомлення владою ступеня алкоголізації країни. Наприкінці 1950-х - на початку 1960-х рр. приймається низка постанов та наказів, спрямованих на активізацію боротьби із цим ганебним явищем: постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР "Про посилення боротьби з пияцтвом і впорядкування торгівлі міцними спиртними напоями" (1956 р.), Указ Президії Верховної Ради УРСР "Про посилення боротьби з самогонварінням і пияцтвом в Українській РСР" (15 червня 1960 р.), "Про посилення відповідальності за самогонваріння в Українській РСР" (27 червня 1961 р.) [12]. У межах цієї боротьби провадилися кампанії щодо вилучення самогонних апаратів та обліку підпільних виробників спиртних напоїв. Заборонявся продаж на розлив спиртних напоїв у чайних, кав'ярнях, їдальнях, закусоцних тощо. Уводилася практика примусового лікування алкоголіків.

З 1963 р. питаннями алкоголізації населення, зокрема молоді, а також вивченням зв'язку між алкоголізмом та криміналізацією населення займався Всесоюзний інститут з вивчення причин та розробки заходів запобігання злочинності при Прокуратурі СРСР. За результатами накопиченої кримінальної статистики було встановлено прямий зв'язок між неправною поведінкою молоді та пияцтвом. Проаналізовані справи неповнолітніх злочинців, дітей, що були на обліку в дитячих кімнатах міліції, показали, що майже половина з них вживали спиртні напої та чимала їх кількість почала цим займатися до 14 років. При цьому було виявлено, що, з одного боку, спостерігалось офіційне засудження алкоголізму на зібраннях трудових колективів, суспільний осуд та критика тих, хто вживає алкоголь, а з іншого, саме дорослі виступали для підлітків "провідниками" у світ алкогольного збудження, долучаючи їх у такий спосіб до "дорослого життя" через сумісне пиття спиртних напоїв як у сімейному колі, так і на виробництві [13]. Провокували алкоголізацію населення й кінообрази, - у тогочасному візуальному полі практично не було пропаганди здорового способу життя. Красиве в кіно та літературі вживання спиртних напоїв оберталось паразитизмом, хронічним алкоголізмом, тісно пов'язаним із дрібними крадіжками та хуліганством.

Однак при цьому варто зазначити, що, націлена на боротьбу з окремими особами, що паразитували на "свідомому та працьовитому" радянському загалі, ця кампанія проти дармоїдів мала й інший бік. Вона торкнулася й творчого та інтелектуального потенціалу країни, критично налаштованого до соціалістичного сучасного та комуністичного майбутнього. Митці та літератори, що не вписувалися у формат радянських творчих організацій, не мали постійної роботи, були змушені доводити на товариських судах, що вони не дармоїди.

Важкі злочини - убивства та замах на життя - зали-

шалися найбільш стабільною складовою кримінального простору. Зберігали вони й свої особливості: були тісно пов'язані з хуліганськими діями, алкоголізмом, тому часто були скоєні проти осіб із найближчого оточення - родинного, сусідського чи дружнього.

У висновку зазначимо, що лібералізація суспільства за часів хрущовської "відлиги" зняла жорсткі соціальні фільтри, що забезпечували низький рівень звичайної кримінальної злочинності та дозволяли з успіхом демонструвати "переваги соціалізму". Новації в стосунках між населенням та державою в другій половині 1950-х - першій половині 1960-х рр. призвели до появи нових форм злочинних дій та способів скоєння злочинів. Саме в цей час народжується феномен "цеховиків" як інтегрованої в радянське виробництво приватної діяльності, значно поширюються дрібні крадіжки з державних підприємств (що за брежнєвських часів переросте у феномен "несунів"), організованого та систематичного характеру набувають значні розтрати та розкрадання державного майна. Особливими статтями правоохоронної діяльності того часу були організована злочинність, розкрадання державного майна, спекуляція, алкоголізація населення та пов'язані з нею правопорушення та злочинні дії, а також хуліганство.

У 1960-ті вповні проявляє себе й проблема нового покоління, батьки намагалися компенсувати своїм дітям лихоліття війни та подарувати їм інше життя, відмінне від їхнього власного - складного, сповненого жахів та боротьби за існування. Означені настрої породжували як успішні стратегії кар'єри для молоді, що мала вже зовсім інші стартові позиції, ніж їхні батьки, так і навпаки - настрої відторгнення системи, бажання опинитися за її межами, дистанціюватися, жити на власний розсуд та за своїми правилами. Останнє виливалося як у чітко рефлексоване політичне інакодумство, економічний бунт, так і в соціальний "паразитизм" із подовженим періодом "дитинства" (що знаходило, наприклад, вияв у народній жартівливій псевдостатистиці: "У Радянському Союзі дитинство триває до тридцяти років").

Кримінальна статистика того часу наочно демонструє залежність рівня злочинності як від об'єктивних, так і від суб'єктивних чинників. Обидва сплески злочинності - у 1957-1958 рр. та в 1961 р. умовно виділяють різні етапи у каральній політиці держави - лібералізацію сталінської каральної системи, залучення широкого кола громадських структур до здійснення правоохоронної функції, повернення до жорстких заходів наведення суспільного порядку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лунеев В. В. Преступность XX века. Мировые, региональные и российские тенденции / В. В. Лунеев. - М. : Изд-во НОРМА, 1997. - С. 62.
2. Пыжиков А. В. Хрущовская оттепель. 1953-1964 гг. / А. В. Пыжиков. - М. : Олма-Пресс, 2002. - 512 с. (Раздел 7) [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://lib.rus.ec/b/195246/read>.
3. Чалидзе В. Уголовная Россия / В. Чалидзе. - М. : Терра, 1990. - С. 281-287.
4. Хохряков Г. Ф. Организованная преступность в России: 60-е - первая половина 90-х годов / Г. Ф. Хохряков // Общественные науки и современность. - 2000. - № 6. - С. 63-66.
5. Абдуллін А. А. Досвід боротьби зі злочинністю на Донбасі в 1953 - 1964 рр. / А. А. Абдуллін, О. М. Ситник. - Донецьк : Норд-прес, 2005. - С. 191.
6. Домоводство. - [изд. 2-е]. - М. : Гос. изд-во сельскохозяйственной литературы, 1958. - С. 8-14.

7. Про подібні практики радянських людей див.: Гурова О. Общество ремонта [Електронний ресурс] / О. Гурова // Неприкосновенный запас. - 2004. - № 2 (34). - Режим доступа : <http://magazines.russ.ru/nz/2004/34/gurov9.html#top>; Лебина Н. Б. Обыватель и реформы. Картины повседневной жизни горожан в годы нэпа и хрущевского десятилетия / Н. Б. Лебина, А. Н. Чистиков. - СПб. : Дмитрий Буланин, 2003. - С. 162-228.

8. Чалидзе В. Зазнач. праця. - С. 291-303.

9. Богданов С. В. Попытки Н.С. Хрущева активизировать борьбу с экономической преступностью в СССР / С. В. Богданов // Вестник архивиста. - 2012. - 19 липня [Електронний

ресурс]. - Режим доступа : <http://www.vestarchive.ru/issledovaniia/1964-popytki-ns-hrysheva-aktivizirovat-borby-ekonomicheskoi-prestypnostu-v-sssr.html>.

10. Абдуллин А. А. Зазнач. праця. - С. 12.

11. Пыжиков А. В. Зазнач. праця.

12. Михайленко П. П. Історія міліції України у документах і матеріалах : у 3 тт. / П. П. Михайленко, Я. Ю. Кондратов. - К. : Генеза, 2000. - Т. 3: 1946-1990. - С. 71, 425-426.

13. Краснов Д. Алкоголь и молодежная преступность в 1960-е гг. [Електронний ресурс] / Д. Краснов. - Режим доступа : <http://www.mka1.ru/news.php?catnews=2&newsid=54&p=1>.

Михеева Оксана,

*доктор исторических наук, доцент, профессор кафедры социологии управления
Донецкого государственного университета управления*

НОВАЦИИ В ОПРЕДЕЛЕНИИ ПРЕСТУПНЫХ ПРОЯВЛЕНИЙ В СОВЕТСКОЙ УКРАИНЕ В УСЛОВИЯХ ЛИБЕРАЛИЗАЦИИ ОБЩЕСТВА ХРУЩЕВСКОГО ПЕРИОДА

Предметом рассмотрения в данной статье становятся те изменения, которые произошли в восприятии и оценке "отклонения" и "нормы" в период руководства советской страной Н.С. Хрущевым. Официальная критика предыдущей системы управления страной, смягчение уголовной и политической репрессии, начало реабилитационных процессов, отказ от криминализации незначительных проявлений отклонения от нормы, серия амнистий и пересмотр самой сущности работы правоохранительной системы - все это стало частью общих изменений в стране, которые ошутимо сказались на уголовной политике и мерах по ее реализации. Социальные изменения спровоцировали появление новых видов преступлений. Именно в этот период зарождаются традиции "цеховиков", как особой формы интегрированной в советское производство частно-предпринимательской деятельности; становятся повседневной практикой мелкие кражи на государственных предприятиях (что в последующий, "брежневский" будет обозначено понятием "несуны"); проблемами становятся организованная преступность и систематические растраты и кражи государственного имущества и "социальный паразитизм". Два всплеска преступности - в 1957-1958 гг. и 1961 г. отвечают разным этапам в карательной политике государства - сначала либерализации сталинской карательной системы и привлечение широкого круга общественности к осуществлению правоохранительных функций, затем - возвращение к жестким методам наведения общественного порядка.

Ключевые слова: советская Украина; преступления; хрущевская оттепель; карательная система.

Mikheieva Oksana

Doctor of Historical Science

Professor of the department Sociology of Management at Donetsk State University of Management

INNOVATIONS IN THE DETERMINING OF CRIMINAL OFFENSES IN SOVIET UKRAINE IN THE CONDITIONS OF LIBERALIZATION IN KHRUSHCHEV'S TIME

The liberalization of society during the Khrushchev's time renewed the social reflection about the "norm" and "deviation". The sense of these definitions was not so obvious and understandable for all as they were during the Stalinization of the Soviet country. Official critic of the previous system of ruling the country, mitigation of criminal and political repression, refusal of criminalization of minor deviations, amnesties (political and criminal), change the activities of law enforcement agencies, which was involved in the struggle against anti-social behavior - all of this moments was the part of a general changes in the country and specific changes in the system of law relations between the government and the people in the Soviet Union.

In time of the Khrushchev's social liberalization were liquidated a strict social filters which before this time gave a possibility to successfully demonstrate the low crime rate and "superiority of socialism". Innovations in the relationship between the people and the State in the second half of the 1950s - early 1960s led to the emergence of new forms of criminal activities and methods of crimes. It was a time when comes the phenomenon of "tsehovic" as private activity wich was integrated into the Soviet economic system, have been significantly extend petty theft from state enterprises (which was grown into the phenomenon of "nesuny" in Brezhnev's time), were organized systematic embezzlement and theft of state property. The organized crime, theft of state property, speculation, alcoholism and related offenses disorderly conduct became a main problem of the law enforcement activity at that time.

In 1960s fully manifests itself the problem of a new generation. Parents obviously tried to give for their children another life, without horror of war and the struggle for existence. On the one hand, this situation to formed the good position for a successful career for young people, which have very different starting positions than their parents. On the other hand this situation caused the mood of rejection, the desire to be outsider, to live of the distance from the system in its sole discretion and by its own rules. Last point of view forms the political dissent, economic deviation and the social "parasitism".

Crime statistics are demonstrated that the level of crime was depended of the objective and the subjective factors. Both wave of crime - in 1957-1958, and in 1961 conditionally distinguished the different stages in the penal policy of the State - the liberalization of the Stalinist penal system and to involving a wide range of social structures to implement the law enforcement function, and then - return to harsh measures for maintain of social order.

Keywords: *Soviet Ukraine; crimes; Khrushchev thaw; punitive system.*

REFERENCES

1. Luneyev V. V. (1997), Crime in the XXth century. Global regional and Russian trends, Moscow, p. 62 (rus).
2. Pyzhykov A. V. (2002), Khrushchev's thaw. 1953-1964 (Part 7), available at: <http://lib.rus.ec/b/195246/read> (rus).
3. Chalidze V. (1990), Criminal Russia, pp. 281-287 (rus).
4. Khokhryakov G. F. (2000), Organized crime in Russia: 60th-first half of 90th, Moscow, pp. 63-66 (rus).
5. Abdullin A. (2005), The experience of fighting crime in the Donbass in 1953-1964, Donetsk, p. 191.
6. Home economics (1958), Moscow, pp. 8-14 (rus).
7. Gurova O. (2004), Repair society, available at: <http://magazines.russ.ru/nz/2004/34/gurov9.html#top>; Lebina N. (2003), Babbitt and reform. Pictures of everyday life of the citizens in the years of the NEP and Khrushchev decade, St Petersburg, pp. 162-228 (rus).
8. Chalidze V. (1990), Criminal Russia, pp. 291-303 (rus).
9. Bogdanov S. V., Popytki N. S. (2012) Attempts of N.S. Khrushchev to intensify the fight against economic crime in the USSR, available at: <http://www.vestarchive.ru/issledovaniia/1964-popytki-ns-hrysheva-aktivizirovat-borby-s-ekonomicheskoi-prestypnostu-v-sssr.html> (rus).
10. Abdullin A. (2005), The experience of fighting crime in the Donbass in 1953-1964, Donetsk, p. 12.
11. Pyzhykov A. V. (2002), Khrushchev's thaw. 1953-1964 (Part 7), available at: <http://lib.rus.ec/b/195246/read> (rus).
12. Mikhaylenko P., Kondratyev Ya. (2000), History of Ukraine in the police documents and materials, Kiev, pp. 71, 425-426 (rus).
13. Krasnov D. Alcohol and youth crime in the 1960s, available at: <http://www.mka1.ru/news.php?catnews=2&newsid=54&p=1> (rus).

© Міхеєва Оксана

Надійшла до редакції 26.08.2013

УДК 944 (477)/930.22

ПЕТРОВА ІННА,

кандидат історичних наук, докторант кафедри історіографії, джерелознавства, археології та методики викладання історії Донецького національного університету

РЕКОНСТРУКЦІЯ ДЖЕРЕЛЬНОЇ БАЗИ ВІЙСЬКОВО-ТОПОГРАФІЧНИХ ОПИСІВ УКРАЇНИ КІНЦЯ 40-х - ПОЧАТКУ 50-х рр. ХІХ ст.

Стаття присвячена проблемі становлення та розвитку системи військово-топографічних обстежень у Російській імперії в ХІХ ст. Аналізуючи проблему створення військово-топографічних описів, автор перш за все приділяє увагу дослідженню джерельної бази описово-статистичних джерел, установленню рівня їхньої репрезентативності та достовірності. Завдяки залученню історико-порівняльного методу автору дослідження вдалося повністю реконструювати джерельну базу військово-статистичних творів, установити рівень володіння укладачами описів методами джерелознавчої критики. Подібне дослідження відкриває нові можливості для переосмислення проблеми інформативності військово-топографічних описів України кінця 40-х - початку 50-х рр. ХІХ ст.

Ключові слова: *військово-топографічні описи; джерельна база; програма; писемні документи.*

Постановка проблеми. Рівень достовірності та репрезентативності кожної документальної пам'ятки, у тому числі й військово-топографічних описів, залежить від багатьох факторів: від конкретно-історичних обставин, у яких виникло джерело; від рівня володіння автором методикою аналітичної критики джерела; від практичного досвіду, набутого автором опису під час роботи попередніх топографічних експедицій, від рівня загальної ерудиції укладачів описів, від надійних комунікаційних зв'язків із представниками місцевої влади, які створювали належні

умови для роботи. Однак вирішальним фактором, що впливав на якість та достовірність кожної описово-статистичної пам'ятки того періоду, була її надійна джерельна база. На той період кожний з укладачів військово-топографічних описів своїм професійним обов'язком уважав: 1) використовуючи методи бібліографічної та архівної евристики, сформулювати надійну та якісну джерельну базу свого дослідження; 2) перевірити достовірність залучених джерел шляхом порівняння з іншими документальними пам'ятками того періоду; 3) у разі виявлення фактологіч-

№ 5 (125) вересень-жовтень 2013 р.